

اثبات‌هایی بر قضیه‌ی اساسی جبر

احمدرضا حاج سعیدی

چکیده

این مقاله، جمع آوری نه چندان دقیق از اثبات‌هایی از قضیه‌ی اساسی جبر است که سعی شده است که از ایده‌ها و روش‌های مختلفی بهره گیرد. اولین اثبات از اطلاعات کمتری نسبت به بقیه اثبات‌ها استفاده می‌کند و تنها ایده کار استقراست! در روش‌های بعدی از مفاهیم توابع مختلط، توپولوژی جبری، توپولوژی دیفرانسیل و نظریه‌ی گالوا^۱ بهره می‌گیریم که سعی شده است که در حد آشنایی و یادآوری، آن‌ها را بیان کنیم.

قضیه‌ی اساسی جبر. هر چندجمله‌ای غیرثابت با ضرایب مختلط در \mathbb{C} ریشه دارد.
یا به عبارتی هر چندجمله‌ای غیرثابت در $\mathbb{C}[x]$ ، به چندجمله‌ای‌های درجه ۱ تجزیه می‌شود.

روش ۱

نکته جالب این اثبات این است که استقرای ریاضی، اصلی ترین ایده‌ی آن است:

لم ۱. اگر هر چندجمله‌ای در $\mathbb{R}[x]$ در \mathbb{R} دارای ریشه باشد، قضیه‌ی اساسی جبر صحیح است.

اثبات. فرض کنیم $p(x) \in \mathbb{C}[x]$ و $p(x) = \sum_{i=0}^n a_i x^i$. در این صورت تعریف می‌کنیم $\bar{p}(x) = \sum_{i=0}^n \bar{a}_i x^i$. مشخص است که $p(\alpha) = 0$ اگر و تنها اگر $\bar{p}(\bar{\alpha}) = 0$. به سادگی می‌توان دید که $p(x) \cdot \bar{p}(x) \in \mathbb{R}[x]$. پس $p(x) \cdot \bar{p}(x)$ ریشه‌ای مثل $\alpha \in \mathbb{C}$ دارد. لذا یکی از \bar{p} , p در \mathbb{C} دارای ریشه است و لذا هر دو دارای ریشه در \mathbb{C} هستند. \square

لم ۲. چندجمله‌ای‌های درجه ۲ و درجه فرد در $\mathbb{R}[x]$ ، در \mathbb{R} دارای ریشه‌اند.

اثبات. اثبات این لم ساده است و به خواننده واگذار می‌شود. \square

لم ۳. اگر F یک میدان بوده و $p(x) \in F[x]$, آن‌گاه میدانی مانند E شامل F یافت می‌شود که $p(x)$ در E به چندجمله‌ای‌های درجه ۱ تجزیه می‌شود.

اثبات. کافی است نشان دهیم میدان E شامل F یافت می‌شود که p در E ریشه دارد؛ چرا که می‌توان با تکرار این روش، $p(x)$ را تجزیه کرد. چون $F[x]$ یک U.F.D. است، می‌توان در آن (x) را به ضرب عوامل تحویل ناپذیر تجزیه کرد. کافی است نشان داد که دست کم یکی از این عوامل در توسیعی از F ریشه دارد. پس بدون کاسته شدن از کلیت می‌توان فرض کرد که چندجمله‌ای $p(x)$ در $F[x]$ تحویل ناپذیر است. حال اگر قرار دهیم $E = \frac{F[x]}{(p(x))}$ آن‌گاه E یک میدان خواهد بود و با در نظر گرفتن $(p(x))$ داریم:

$$p(\alpha) = p(x + (p(x))) = p(x) + (p(x)) = (p(x)) = 0_E$$

لذا $p(x)$ در E ریشه دارد. \square

^۱Galois Theory

حال به روش اول می‌پردازیم. اثبات را با استقرا انجام می‌دهیم. فرض کنید $p(x)$ یک چندجمله‌ای درجه d با ضرایب حقیقی باشد. با در نظر گرفتن d به صورت $(2k+1)^{2^n}$ ، استقرا را روی n در نظر می‌گیریم. بنا به لم ۲، این حکم برای $n=0$ برقرار است. حال فرض کنید برای $N \in \mathbb{N} < n$ ، حکم برقرار باشد. بنا به لم ۳ می‌توان میدان E شامل \mathbb{R} یافت به طوری که $x_1, \dots, x_N \in E$ موجود باشد که

$$p(x) = \prod_{i=0}^N (x - x_i)$$

فرض کنید $N \in \mathbb{N}$. در این صورت تعریف کنید $q_k(x) = \prod_{i < j} (x - x_i - x_j - kx_i x_j)$. می‌توان به سادگی دید که $q_k(x)$ یک چندجمله‌ای در $\mathbb{R}[x]$ است (چون ضرایب $q_k(x)$ به صورت چندجمله‌ای‌های حقیقی متقارن از x_1, \dots, x_d هستند و لذا می‌توان ضرایب $q_k(x)$ را به صورت حاصلضربی از ضرایب چندجمله‌ای $p(x)$ بیان کرد). اکنون $q_k(x)$ یک چندجمله‌ای با درجه $d(d-1)/2 = 2^{N-1} \times (2k+1)(2k+1-1) \dots (d-1)$ می‌باشد و اکنون $q_k(x)$ را به صورت $q_k(x) = x_i + x_j + kx_i x_j$ داریم. لذا طبق فرض استقرا $q_k(x)$ در \mathbb{C} ریشه دارد، یعنی به ازای i و j ای $x_i + x_j + kx_i x_j$ عددی مختلط است. اکنون چون k می‌تواند هر عدد طبیعی دلخواهی باشد، بنا به اصل لانه‌کبوتری، k و k' طبیعی و i, j ای یافت می‌شوند که $x_i + x_j + k'x_i x_j$ اعدادی مختلط‌اند و لذا $x_i + x_j + k'x_i x_j$ نیز مختلط‌اند و در نتیجه $x_i + x_j + kx_i x_j$ پس $p(x)$ نیز ریشه‌ی مختلط دارد و حکم اثبات می‌شود. در ۳ اثبات بعدی، از روش‌هایی در توابع مختلط استفاده می‌شود.

روش ۲

در این روش با استفاده از قضیه‌ی لیوویل، قضیه‌ی اساسی جبر را اثبات می‌کنیم.

قضیه (لیوویل)^۲: هر تابع تحلیلی و کراندار در \mathbb{C} ، ثابت است.

اثبات این قضیه را می‌توانید در [۱] ببینید.

لم ۴. اگر $p(z)$ یک چندجمله‌ای غیرثابت در $\mathbb{C}[x]$ باشد،

$$\lim_{|z| \rightarrow \infty} |p(z)| = \infty$$

اثبات. فرض کنید $a_n \neq 0$ و $p(z) = \sum_{i=0}^n a_i z^i$.
 $\lim_{|z| \rightarrow \infty} |p(z)| = \lim_{|z| \rightarrow \infty} |a_n + \frac{a_{n-1}}{z} + \dots + \frac{a_0}{z^n}| = \infty \times |a_n| = \infty$

□

حال به اثبات روش دوم می‌پردازیم.

فرض کنید $p(z)$ در \mathbb{C} ریشه نداشته باشد. لذا $p(z)$ و $\frac{1}{p(z)}$ هر دو روی \mathbb{C} تحلیلی‌اند. پس

$$\lim_{|z| \rightarrow \infty} \left| \frac{1}{p(z)} \right| = 0$$

پس به ازای z برای R باید $|z| > R$ و در نتیجه $|p(z)| > R$ روی $\frac{1}{p(z)}$ در ناحیه $|z| \leq R$ نیز کراندار است. پس $\frac{1}{p(z)}$ در کل \mathbb{C} کراندار است پس بنا بر قضیه لیوویل $\frac{1}{p(z)}$ و در نتیجه $p(z)$ تابعی ثابت است که تناقض است.

^۱Liouville

روش ۳

در این روش از قضیه‌ی روش استفاده می‌شود.
قضیه (روشه^۳): فرض کنید f و g دو تابع تحلیلی درون یک مجموعه‌ی باز که شامل دایره‌ی C و درون آن است، باشد.
اگر برای هر $z \in C$ $|f(z) - g(z)| > 0$ در این صورت تعداد ریشه‌های $f + g$ (با حساب تکرار) درون دایره‌ی C برابرند.
اثبات این قضیه را می‌توانید در [۱] ببینید.

حال به کمک این قضیه اثباتی برای قضیه‌ی اساسی جبر ارائه می‌دهیم.

با فرض $f(z) = \sum_{i=0}^n a_i z^i$ و $(1, |a_i|) < R > \max(\frac{\sum_{i=0}^{n-1} |a_i|}{|a_n|})$ به سادگی دیده می‌شود که فرض قضیه‌ی روش برای f و g روی دایره به مرکز ۰ و شعاع R برقرار است لذا $f + g = a_n z^n$ درون این دایره به یک تعداد ریشه دارند یعنی f, g ریشه دارد.

روش ۴

این روش نیز از مفاهیم توابع مختلط و توپولوژی جبری بهره می‌گیرد.
اگر D زیرمجموعه‌ی از \mathbb{C} باشد، دو خم بسته‌ی γ_1 و γ_2 از بازه $[0, 1]$ به D را هموتوپ می‌گوییم اگر تابع پیوسته $.h(x, 0) = \gamma_1(x)$ و $h(x, 1) = \gamma_2(x)$ موجود باشد که $h : [0, 1] \times [0, 1] \rightarrow D$

لم ۵. دو خم بسته‌ی هموتوپ^۴ در $\mathbb{C} \setminus \{0\}$ دارای یک عدد چرخش حول صفر هستند.

لم ۶. اگر γ_1 و γ_2 دو خم بسته در $\mathbb{C} \setminus \{0\}$ باشند که روی $[0, 1]$ تعریف شده‌اند و $|\gamma_2(t)| > |\gamma_1(t)|$ برای هر $t \in [0, 1]$ آن‌گاه عدد چرخش γ_1 و γ_2 حول صفر یکسان است.

برای دیدن اثبات این دو لم به [۲] مراجعه کنید.

به کمک این دو لم می‌توانیم اثبات دیگری برای قضیه ارائه دهیم. فرض کنید $p(z) = \sum_{i=0}^n a_i z^i$ و $g(z) = -\sum_{i=0}^{n-1} a_i z^i$ مانند اثبات روش سوم، می‌توان $R > 0$ ای یافت که برای $|z| \geq R$ $|g(z)| \geq |p(z)|$. پس با فرض $\gamma_1, \gamma_2 : [0, 1] \rightarrow \mathbb{C} \setminus \{0\}$ داشته باشیم که $\gamma_1(t) = a_n R^n e^{\pi i t}$ و $\gamma_2(t) = g(R e^{\pi i t}) = g(R e^{\pi i t}) = p(R e^{\pi i t})$ صدق می‌کنند و لذا $\gamma_1(t) + \gamma_2(t) = (a_n R^n e^{\pi i t} + g(R e^{\pi i t}))$ عدد چرخش یکسان، n ، دارند. اگر $p(z)$ دارای ریشه در \mathbb{C} نباشد،

$$h : [0, 1] \times [0, 1] \rightarrow \mathbb{C} \setminus \{0\}$$

$$(t, s) \rightarrow p(R s e^{\pi i t})$$

یک هموتوپی بین γ_1 و γ_2 باشد که این تناقض است.

روش ۵

در این اثبات، از روش‌هایی در توپولوژی دیفرانسیل بهره می‌گیریم.
منظور از یک خمینه، یک زیرمجموعه از فضای اقلیدسی است که به طور موضعی وابسان^۵ با زیرمجموعه‌های باز از فضای اقلیدسی است.

اگر M و N دو خمینه‌ی هموار و هم بعد در فضای اقلیدسی باشند و $f : M \rightarrow N$ هموار باشد:

(۱) $x \in M$ ، نقطه‌ی عادی f نامیده می‌شود اگر df_x یک‌به‌یک و پوشان باشد؛ در غیر این صورت این نقطه بحرانی نامیده می‌شود.

^۳Rouché

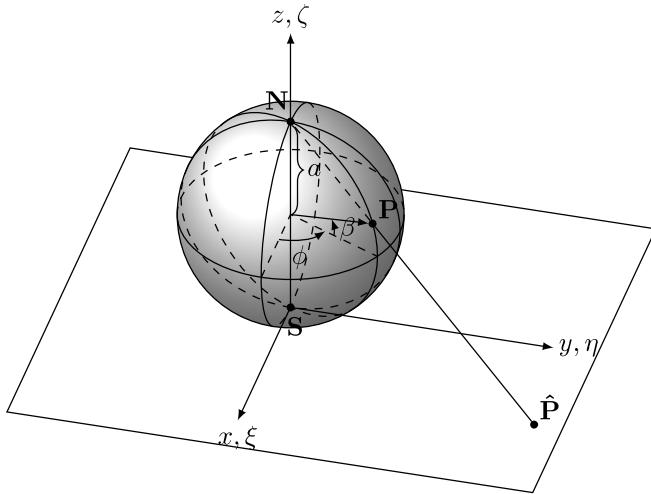
^۴homotopic

^۵diffeomorphic

(۲) $y \in N$ را مقدار عادی می‌نامیم اگر هیچ یک از اعضای $(y)^{-1}f$ نقطه‌ی بحرانی نباشد در غیر این صورت به آن مقدار بحرانی نامیده می‌گوییم.

لم ۷. اگر M خمینه‌ای هموار و فشرده در \mathbb{R}^n و N خمینه‌ای هموار در \mathbb{R}^n باشد و $f : M \rightarrow N$ تابعی هموار باشد، آن‌گاه $\#A = \#f^{-1}(y)$ نشان دهندهٔ تعداد اعضای مجموعهٔ A است (روی مقادیر عادی f متاهی و موضعی ثابت است).

اثبات این لم را می‌توانید در [۳] ببینید. حال به کمک دیگر برای قضیهٔ اساسی بیان می‌کنیم. می‌توان \mathbb{C} را با زیرمجموعه‌ی $\{\cdot\}_0$ از \mathbb{R}^2 یکسان گرفت. $(x, y)_0 \mapsto (x, iy)$ فرض کنید $p(z) = p(x, iy)$ یک چندجمله‌ای باشد. همچنین می‌توان فرض کرد $\{\cdot\}_0 \times \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$ را $p(z) = p(x, y)_0$ اکنون فرض کنید $p(z)$ در \mathbb{C} یا در همان $\{\cdot\}_0 \times \mathbb{R}^2$ ریشه نداشته باشد. نگاشت کنج‌نگاری از قطب شمال را $h_N : S^1 - N \rightarrow \mathbb{R}^2$ که $h_N(1, 0, 0) = N$ در نظر بگیرید. (نگاشت کنج‌نگاری^۶، نگاشتی است که هر نقطه‌ی غیر از N در S^1 را به نقطه‌ای در $\{\cdot\}_0 \times \mathbb{R}^2$ می‌برد به طوری که این دو نقطه و N در یک امتداد باشند)

به طور مشابه نگاشت کنج‌نگاری از قطب جنوب را تعریف می‌کنیم و با h_S نمایش می‌دهیم. تابع $f : S^1 \rightarrow S^1 - N$ را به صورت زیر تعریف می‌کنیم:

$$f(x) = \begin{cases} N & x = N \\ h_N^{-1}ph_N(x) & x \neq N \end{cases}$$

به راحتی می‌توان دید که h_N یک واپرسانی است و لذا h_N^{-1} هموار است. پس تابع f در $S^1 - N$ هموار است. اما f در N نیز هموار است. برای دیدن این موضوع تعریف کنید:

$$\phi : \mathbb{R}^2 \times \{\cdot\}_0 \rightarrow \mathbb{R}^2 \times \{\cdot\}_0$$

$$z \mapsto h_S f h_S^{-1}(z)$$

می‌توان دید که $\phi(z) = \sum_{i=0}^n a_i z^i$ (توجه کنید که $p(z) = \sum_{i=0}^n a_i z^i$ بود). پس ϕ در همسایگی 0 هموار است و لذا $f = h_S^{-1}\phi h_S$ در N هموار است. پس $f : S^1 \rightarrow S^1 - N$ هموار است. از آنجا که برد $(z)^{-1}f$ شامل صفر نیست پس برد f شامل S است (که $(0, 0, -1) = S$ قطب جنوب است). لذا S مقدار عادی است.

اگر $x \neq N$ آن‌گاه $df_x = (dh_N^{-1})_{p(h_N(x))} o (dp)_{h_N(x)} o (dh_N)_x$ پس از آنجا که h_N موضعی وابرانی است df_x تنها در نقاط متاظر با ریشه‌های $(z)^{-1}f$ ، یک‌بیک و پوشانیست. پس f متاهی نقطه‌ی بحرانی دارد. لذا نقاط عادی (نقاطی که بحرانی نیستند!) f از حذف متاهی نقطه‌ی S^1 به وجود می‌آیند و لذا باز و همیند هستند. پس $(y)^{-1}f$ روی مجموعهٔ مقادیر عادی باید مقداری ثابت باشد اما $\#f^{-1}(S) = 0$. یعنی برد f شامل متاهی نقطه است و این یعنی برد f متاهی است که غلط است.

^۶Stereographic projection

روش ۶

این اثبات نیز از توپولوژی دیفرانسیل استفاده می‌کند. در این اثبات از درجه یک نگاشت هموار میان دو خمینه ی "جهت پذیر"^۷ و قضایا مربوط به آن استفاده می‌کنیم. برای هر نقطه ی x از خمینه ی n -بعدی هموار M ، می‌توان زیرفضایی خطی(مماس) n -بعدی از فضای اقلیدسی شامل خمینه، تعریف کرد که فضای مماس بر M در نقطه ی x نامیده می‌شود و با نشان $T_x M$ نشان داده می‌شود. اگر بتوان به طور هموار! پایه ای برای فضاهای مماس ($T_x M$) پیدا کرد این خمینه را جهت پذیر می‌نامیم. برای اطلاعات بیشتر مراجع [۶] توصیه می‌شود.

تعریف ۸. اگر $M \rightarrow N$: f نگاشتی هموار میان دو خمینه هم بعد و جهت دار M و N باشد و M فشرده و N همبند است. فرض کنید $y \in N$ مقداری عادی باشد. در این صورت اگر $x \in f^{-1}(y)$, می‌گوییم df_x جهت نگهدار است، اگر این نگاشت پایه‌ای القا شده از جهت M روی $T_x M$ به پایه‌ای هم جهت با پایه‌ی القایی از جهت N روی $T_{f(x)} N$ ببرد؛ در غیر این صورت آن را جهت برگردان می‌نامیم. درجهی نگاشت f برابر است با تعداد نقاط $f^{-1}(y)$ که جهت نگهدار است منهاز df_x . تعداد بقیه نقاط $f^{-1}(y)$.

می‌توان نشان داد که این تعریف مستقل از مقدار عادی $y \in N$ است که در ابتدا انتخاب شد.

لم ۹. فرض کنید M و N دو خمینه با شرایط قید شده در تعریف بالا باشند و $f, g : M \rightarrow N$ دو نگاشت هموار بگیرید. در این صورت اگر f, g هموتوپ باشند آنگاه $\deg(f) = \deg(g)$.

لم ۱۰. فرض کنیم N و M خمینه با شرایط فوق باشند. اگر M مرز خمینه ای مانند X باشد و گسترشی هموار مانند $F : M \rightarrow N$ از F باشد، در این صورت $\deg(F) = 0$.

اکنون فرض کنیم $p(x) = x^n + \dots + a_1x + a_0$ یک چندجمله ای درجه $n > 0$ مختلط باشد که در \mathbb{C} ریشه ندارد. اگر $R > R$ را مانند روش ۳ در نظر بگیریم، در این صورت با فرض این که B_R, S_R کره و گوی بسته به شعاع R حول 0 باشند. وقت کنید که S_R مرز خمینه ی B_R است. فرض کنید

$$H : S_R \times [0, 1] \rightarrow S_1$$

$$H(x, t) = \frac{p(x) - t \times (a_{n-1}x^{n-1} + \dots + a_1x + a_0)}{|p(x) - t \times (a_{n-1}x^{n-1} + \dots + a_1x + a_0)|}$$

پس دو نگاشت

$$f : S_R \rightarrow S_1, f(x) = p(x)$$

و

$$g : S_R \rightarrow S_1, g(x) = \frac{x^n}{R^n}$$

هموتوپ هستند. لذا چون نگاشت dg_x برای هر $x \in S_R$ جهت نگهدار است پس $\deg(f) = \deg(g) = n$. از طرفی نگاشت

$$F(x) = p(x), F : B_R \rightarrow S_1$$

گسترشی هموار از نگاشت f است. بنابراین $\deg(f) = \deg(p)$ در \mathbb{C} ریشه دارد.

روش ۷

اکنون روشی جبری برای اثبات قضیه اساسی جبر به کار می‌گیریم. در این روش از مفاهیم نظریه‌ی گالوا بهره می‌گیریم. اگر E و F دو میدان باشند، به طوری که $F \subset E$ آنگاه E توسعی میدانی از F نامیده می‌شود. این توسعی میدانی را توسعی جبری می‌نامیم، اگر هر عضو E ریشه یک چندجمله ای در $[x] F[x]$ باشد. اگر $X \subset F[x]$ توسعی میدانی E را میدان شکافنده^۸ X می‌نامیم

^۷orientable

^۸Splitting field

اگر اعضای X روی E تجزیه شوند و این میدان یک میدان مینیمال نسبت به این ویژگی باشد. میدان N را بستار نرمال از توسعه جبری میدان E روی F می‌نامیم، اگر N میدان شکافنده‌ی مجموعه‌ی $\{min(F, a) : a \in E\}$ باشد که منظور ما از $min(F, a)$ مینیمال a روی F است. بعد توسعه میدانی E به عنوان یک میدان برداری روی F را با $[E : F]$ نمایش می‌دهیم و درجه‌ی این توسعه میدانی می‌نامیم. همچنین $Gal(E/F)$ را گروه تمام اтомورفیسم‌های E می‌گیریم که روی F همانی هستند. یک توسعه متناهی E/F را گالوا می‌نامیم هرگاه هر عنصری از E که توسط تمامی اتمورفیسم‌ها متعلق به $Gal(E/F)$ ثابت نگاه داشته شود در F واقع باشد.

برای آشنایی با ابزارهای این اثبات مطالعه [۴] توصیه می‌شود.

لم ۱۱. میدان \mathbb{R} توسعی غیربدیجه با درجه‌ی فرد ندارد.

اثبات. اگر $\mathbb{R} \neq E$ توسعی میدانی \mathbb{R} باشد و $[E : \mathbb{R}]$ فرد باشد؛ با فرض $\mathbb{R}(a) : \mathbb{R}$ ، $a \in E \setminus \mathbb{R}$ نیز فرد خواهد بود. پس $\min(\mathbb{R}, a)$ چندجمله‌ای درجه فرد و تحویل ناپذیر روی \mathbb{R} خواهد بود. اما طبق لم ۲ این ناممکن است. \square

لم ۱۲. هیچ توسعی میدانی با درجه‌ی ۲ از \mathbb{C} موجود نیست.

اثبات. اگر چنین توسعی موجود باشد باید به فرم $\mathbb{C}(a) : \mathbb{C} = \mathbb{C}$ باشد و ۲ $\mathbb{C}(a) : \mathbb{C}$ باشد که در نتیجه a یک عدد مختلط است و $\mathbb{C}(a) = \mathbb{C}$. بنابراین چنین توسعی وجود ندارد. \square

حال می‌توانیم اثباتی جبری ارائه کنیم.

فرض کنید N بستار نرمال \mathbb{C}/\mathbb{R} باشد. می‌توان نشان داد که در این صورت به دلیل آن‌که مشخصه‌ی \mathbb{R} صفر است N/\mathbb{R} یک توسعی گالواست و بنابراین می‌توان از احکام مربوط به توسعه‌های گالوای که در مرجع [۴] آمده‌اند استفاده کرد. اگر نشان دهیم $N = \mathbb{C}$ حکم ثابت شده است. فرض کنید $G = Gal(N/\mathbb{R})$. در این صورت $|G| = [N : \mathbb{R}] = [N : \mathbb{C}] \cdot [\mathbb{C} : \mathbb{R}] = 2[N : \mathbb{C}]$

پس $|G|$ زوج است. فرض کنید P یک زیرگروه ۲-سیلوی G باشد و E میدان ثابت P باشد. بنابراین $[G : P]$ فرد است و از طرفی $[E : P] = [E : \mathbb{R}] = 11$ باید $E = \mathbb{R}$ باشد. پس $G = P$ و لذا G یک ۲-گروه است. چون $Gal(N/\mathbb{C}) \leq Gal(N/\mathbb{R})$ پس $Gal(N/\mathbb{C})$ نیز یک ۲-گروه است. اگر M زیرگروه سره ماسیمالی از $Gal(N/\mathbb{C})$ باشد، داریم $2 = [Gal(N/\mathbb{C}) : M] = [T : \mathbb{C}]$. اگر T میدان ثابت M باشد در این صورت $2 = [T : \mathbb{C}]$. اما این با لم ۲ در تناقض است. پس $N = \mathbb{C}$ ، یعنی $|Gal(N/\mathbb{C})| = 1$.

مراجع

- [1] Elias M. Stein, Rami Shakarchi, Complex Analysis, 2009.
- [2] Henri Cartan, Elementary Theory of Analytic Functions of One Or Several Complex Variables, 1995.
- [3] John Willard Milnor, Topology from the Differentiable Viewpoint, 1997.
- [4] Patrick Morandi, Field and Galois Theory, 1996.
- [5] <http://planetmath.org/encyclopedia/ProofOfFundamentalTheoremOfAlgebra2.html>
- [6] Ian Pollack, Victor Guillemin, Differential Topology, 2010.